

5. FORHANDLINGSEMNE:

Klientel- og behandlingsundersøkelser som grunnlag
for kriminalpolitisk reformarbeid

Klientel- och behandlingsundersökningar som grundval för kriminalpolitiskt reformarbete.

Av professor IVAR AGGE, Stockholm.

I vår tid torde enighet råda mellan företrädarna för teoretisk kriminalvetenskap och de på kriminalvårdens och lagstiftningens områden verksamma praktikerna om att det kriminalpolitiska reformarbetet så långt detta är möjligt måste byggas på kriminologisk forskning i detta ords vidsträcktaste bemärkelse. Samtidigt erkännes väl i regel att den kriminologiska vetenskapen, trots den kolossala mängd av faktisk kunskap som samlats under snart ett sekel, den rikhaltiga flora av bestickande och skarpsinniga försök till förklaringar i fråga om brottslighetens natur och orsaker som sett dagen, icke förmått skänka oss en så säker vägledning i fråga om de invecklade etiologiska sammanhangen och brottsgenesens dynamik att vetenskapen annat än i begränsad omfattning eller på särskilda områden kan anvisa adekvata behandlingsmetoder för de individuella fallen eller verkligt effektiva brottsprevenirande åtgärder i stort som medel för samhällets skyddande mot brottsligheten.

Detta påpekande får emellertid ej uppfattas som uttryck för något slags kriminalvetenskaplig defaultism. Däremot inställer sig gärna frågan om orsakerna till det angivna förhållandet och — något som synes betydligt viktigare — frågan om vad som kan göras för att effektivisera den kriminologiska forskningen, så att denna skall i snabbare takt än som hittills skett nå fram till resultat, som äro *direkt användbara* för det kriminalpolitiska reformarbetet och den praktiska kriminalvården. Detta är ej endast en fråga om en kvantitativ ökning av forskningen och dess materiella och personella resurser och yttre organisation, huru vitala dessa frågor själfvallet äro. Enligt min mening föreligger här också ett inre rationaliseringsproblem av vetenskapsteoretisk natur, som synes vara av svårgripbar och invecklad beskaffenhet. För att åtminstone i någon mån komma detta problem in på livet borde man till en början ägna de kriminologiska arbetsmetoderna och själva målsättningarna för forskningen större uppmärksamhet än som måhända är vanligt i den kriminologiska litteraturen. Här är själfvallet icke platsen för någon omfattande debatt i dessa ämnen.¹⁾ Ett par reflexioner synas dock vara motiverade som bakgrund till de synpunkter på klientel- och behandlingsundersökningar som skola framläggas i det följande.

¹⁾ Härom se Agge, *Kriminologi* (Kriminologisk handbok, Sthlm. 1955), s. 63 ff. och där åberopad litteratur, samt Hurwitz, *Kriminologi* (2. udg. Kbhvn. 1951), s. 25 ff.

I.

Alltifrån kriminologiens framträdande som empiriskt arbetande vetenskap har huvudintresset riktat sig mot *brottslighetens orsaksp^roblem*. Alltefter de skilda forskarnas utgångspunkter och beskaffenheten av de valda arbetsuppgifterna har det än gällt att söka tränga in i och förklara de särskilda brottsliga individernas personlighet och deras kriminella handlingssätt, än har man sökt efter orsaksförklaringar till brottsligheten i allmänhet eller hos en viss persongrupp eller beträffande en viss brottslighetstyp. Som bekant har man kommit att rikta sin uppmärksamhet mot en mångfald, vitt skilda faktorer av anlagsmässig eller miljöbetingad natur som antingen isolerade eller i sitt samspel förmodats betinga brottsligt beteende hos den enskilda individen eller en större eller mindre grupp av individer. Hypoteser och teorier ha uppställts och prövats. Ofta ha förhoppningarna om svaret på brottslighetens gåta grusats och forskningen nödgats uppställa nya hypoteser och välja andra metoder. Det är fullt förståeligt och sammanhänger med arbetssättet, särskilt inom tidigare natur- och socialvetenskap, att man söker inordna de utforskade fenomenen i tankekategorierna orsak — verkan för att om möjligt nå fram till en *restlös teoretisk förklaring* av företeelserna. På grund av de särskilda svårigheter som möta kausalforskningen när det gäller mänskligt handlande, både som individuell livsyttning och som en form av social interaktion, äro de resultat man på detta sätt kan nå inom kriminologien liksom inom andra beteendevetenskaper mera sällan att betrakta som slutgiltiga lösningar av problemen utan snarare som uppställandet av „hyfsade“ ekvationer eller *nya förbättrade hypoteser*.²⁾ Att kriminaletnologien i denna mening nått betydelsefulla resultat av teoretisk vetenskaplig art synes ovedersägligt.

Ur *praktisk kriminalpolitisk* synvinkel ha de vetenskapliga landvinningarna på orsaksforskningens område direkt eller indirekt tjänat som utgångspunkter och stöd för reformer och reformförslag på reaktionssystemets och den praktiska kriminalvårdens område. Särskilt är detta fallet när det gällt att hävda de tidsbestämda, ofta schablonmässigt utmätta korttidsstraffens otillräcklighet eller skadlighet för lagöverträdare hos vilka kriminaliteten står i samband med störningar i den sociala anpassningsprocessen i ungdomen eller med psykiska särdrag, särskilda sociala svårigheter etc., vilka förhållanden nedsätta individens resistens mot brottsliga impulser och miljöinflytelser. Den ungefärliga kunskap om brottsgenesens dynamik hos åtskilliga typer av brottslingar, som vunnits genom årtiondens kriminologiska forskning har undan för undan stimulerat kriminalpolitiken till framdrivandet av omfattande lagreformer, som utmärkas av en långtgående individualisering av brottspåföljderna och brottslingsterapien, den gradvisa utvecklingen av en särskild „ungdomsstraffrätt“ och av olika

²⁾ Jfr. Agge a.a. s. 73 ff. samt *Den svenska kriminalstatistiken* (Statens offentliga utredningar 1954: 35), s. 28 ff.

former för kriminalvård i frihet som ersättning för frihetsstraff, införandet av säkerhetsåtgärder mot farliga brottslingar samt skapandet av lämpliga former för personundersökningar med prognostiskt syfte inom brottmålsförfarandets ram, för att blott nämna några av de mera centrala reformer som under det senaste halvseklet genomförts i ett flertal kulturländer.

Ur kriminologisk synpunkt kan hela detta imponerande kriminalpolitiska omdaningsarbete betraktas såsom ett gigantiskt experiment eller snarare en lång serie experiment. I viss utsträckning ha däri-genom den kriminologiska forskningens hypoteser om brottsorsaker och brottslingstyper verifierats eller kullkastats, men mycket ofta lämnar ett studium av de nya brottspåföljdernas och behandlingsformer-nas statistiska utfall eller individuella resultat ej något entydigt svar på frågan, om de antagna utgångspunkterna av etiologisk eller tera-peutisk art varit riktiga.

Rättvisligen kan ingen lastas för detta delvis negativa resultat av de kriminalpolitiska experimenten. De utomordentligt stora svårigheter som möta den kriminologiska grundforskningen, så snart denna lämnar det deskriptiva, fenomenologiska planet och övergår till det kau-sala planet, d. v. s. fenomenens djupare sammanhang och förklaring samt därpå byggda prognostiska kalkyler, äro sådana, att mänskligt beteende på det sociala området inom överskådlig framtid näppeligen skall kunna restlöst förklaras med vetenskapliga metoder eller förut-sågas med full säkerhet.

Med insikt om nu angivna förhållanden synes det rimligt och riktigt att kriminologiens målsmän söka tillgodose de trängande kriminalpolitiska kraven genom att *vid sidan av* den på lång sikt arbetande kausalforskningen söka sig fram på andra vägar för att lösa till om-fattningen mera *begränsade praktiska problem*, vilka direkt samman-hänga med behandlingen av lagöverträdare i resocialiserande syfte.³⁾ Det kanske visserligen förefaller lättfärdigt, för att ej säga hädiskt, för en kriminologisk vetenskapsman av den „klassiska“ skolan att karak-terisera huvuduppgiften för undersökningar av nu avsedd typ så, att man åtminstone till en början lämnar orsakerna till vissa individuella eller allmänna kriminalitetssyftningar därhän och i stället söker vinna ökad klarhet rörande den faktiska förekomsten hos en bestämd kate-gori av individer av vissa utvalda faktorer som erfarenhetsmässigt synas öka eller minska *risk*en för *recidiv* efter (eller under) en genomförd kriminalvårdande behandling. Det är självfallet att man vid uppläggnen av dylika undersökningar — särskilt vid urvalet och kombinationen av de variabler som skola uppmärksammas vid undersökningen — tillgodogör sig de resultat som nåtts genom den kriminologiska grundforskningen och genom andra klientelundersök-

³⁾ Jfr. *Mannheim-Wilkins*, Prediction methods in relation to Borstal training (Lond. 1955), s. 217 f. samt makarna *Glueck*, Afterconduct of discharged offenders (Lond. 1946), s. 1 ff.

ningar. Ehuru målsättningen för den nu antydda forskningstypen är praktiskt prognostisk, kunna undersökningar av detta slag få betydelse långt utöver sin primära uppgift att skänka de dömande och kriminalvårdande organen ledning vid valet av brottspåföljd och planeringen av den individuella behandlingen. Efter hand som dylika kriminologiska arbeten genomföras i större antal och omfattning och kritiskt bearbetas av den kriminologiska vetenskapen, kunna med all säkerhet betydelsefulla slutsatser av brottsetiologisk natur dragas och den kriminologiska grundforskningens hypoteser på viktiga punkter verifieras eller modifieras till gagn både för den teoretiska forskningen och den praktiska kriminalpolitiken.

Det bör särskilt framhållas att man vid undersökningar av nu angivet slag ställer *behandlingsproblemet* i intressets brännpunkt, medan den kriminologiska orsaksforskningen i stort sett helt lämnat frågan om de skilda brottspåföljdernas och behandlingsformernas inverkan på brottslingens beteende åsido. Ofta har man nöjt sig med statistiska utredningar om återfallsfrekvensen hos olika grupper av personer som undergått olika slags frihetsstraff eller andra brottspåföljder och ur det sålunda sammanbragta materialet dragit förhastade eller alltför onyanserade slutsatser om en viss behandlingsforms större eller mindre resocialiserande förmåga, alltså dess positiva värde, samt omvänt, dess relativa betydelse som nedbrytande eller kriminogen faktor. Givetvis är det både naturligt och riktigt att man vid studiet av de straffrättsliga reaktionernas och behandlingsmetodernas verkningar på brottslingen (likaväl som på andra individer) utgår från den kausala hypotesen att behandlingen verkligen har någon verkan över huvud, antingen i positiv eller negativ riktning. Eljest saknar ju den preventiva grundtanken i modern straffrätt varje berättigande. Vill man verifiera denna hypotes och tillika vinna närmare kännedom om de nyssnämnda verkningarna och deras skiftande betingelser, särskilt med hänsyn till de behandlade personernas egenskaper och förhållanden, synas klientelstudier av ovan angivet slag, om de organiseras på ett metodologiskt korrekt sätt, äga ett betydande vetenskapligt och praktiskt kriminalpolitiskt värde. Undersökningsresultatets värde ökas i samma mån som man genom olika arbetsmetoder förmår renodla behandlingsfaktorn i dess eventuella korrelation med återanpassning resp. recidiv under eller efter brottspåföljdens genomförande. Helt kan detta säkerligen aldrig lyckas, men ett betydelsefullt hjälpmedel i denna riktning bör sökas i formliga *behandlingsexperiment* i den mån sådana kunna utföras i kombination med själva den vetenskapliga klientelundersökningen.

II.

I det föregående har jag sökt att teckna konturerna av de allmänna metodproblem inom den kriminologiska vetenskapen vilka utgöra bakgrunden till den art av undersökningar som utgör ämne för sektionens överläggningar. Inledningsreferatets närmaste uppgift synes vara att

kort angiva det karakteristiska för de ifrågavarande undersökningarna och antyda några av de metodproblem som möta vid dylika undersökningars uppläggning och genomförande.

Utmärkande för de forskningsarbeten, som med en i nyare svensk kriminologi nyttjad term betecknas som *klientelundersökningar*⁴⁾, kan sägas vara att de utföras på en grupp av personer i syfte att efterforska och fastställa förekomsten och frekvensen hos en viss kategori brottslingar av sådana data ifråga om deras personlighet, miljö och levnadslopp, som kunna antagas vara av betydelse för, å ena sidan, den recidivrisk som de löpa och, å andra sidan, metoderna för deras behandling i resocialiserande syfte.⁵⁾

Av det anförda torde framgå, att undersökningar av här avsett slag avsevärt skilja sig från rent *kriminalstatistiska* utredningar, om därmed avses analyser av sådana numeriska uppgifter om den totala kriminella populationen eller viss större del därav, vilka insamlas samt eventuellt bearbetas och periodiskt publiceras av offentliga myndigheter. Vid klientelundersökningar studeras däremot i olika hänseenden en på visst sätt — främst ur behandlingssynpunkt — utvald grupp konkreta individer med hänsyn till olika faktorer, som icke alla nödvändigt lämpa sig för statistisk behandling.

Detta utesluter naturligtvis ej att den periodiska kriminalstatistikens uppgifter kunna komma till användning i åtskilliga hänseenden, t. ex. när det gäller att fastställa och ange det utvalda klienteletets relationer i skilda avseenden till den i statistikens tabeller redovisade totalpopulationen. Ehuru det synes självfallet, bör också framhållas, att statistiska metoder i stor utsträckning komma till användning vid bearbetningen av en gruppundersökningens primära resultat.

Klientelundersökningar skilja sig å andra sidan från *individualundersökningar* av olika slag, såsom mentalundersökningar, mer eller mindre summariska personundersökningar i brottmål eller under straffverkställighetens lopp samt fallstudier (s. k. case-studies) av mera allsidig och djupgående natur. Dessa olika undersökningstyper ha det gemensamt, att de i första hand avse den enskilda individen och hans problem, vare sig det gäller en mera inträngande personlighetsanalys med vetenskaplig, brottsgenetisk eller terapeutisk, syftning eller en utredning av en lagöverträdarens aktuella status för omedelbart praktiskt bruk. Först i andra hand och efter omfattande jämförelser och kritisk bearbetning av ett flertal serier av fall kunna individualundersökningar läggas till grund för allmänna slutsatser rörande större grupper av lagöverträdare.

Valet av den *persongrupp* som en klientelundersökning bör omfatta kan givetvis äga rum på olika sätt, alltefter den aktuella kriminalpoli-

4) Se t. ex. *Torsten Eriksson m. fl.*, Förvarings- och interneringsklientelet (Bil. till Statens offentliga utredningar 1953: 2).

5) Jfr. *Exner*, Kriminologie (3. Aufl. Berl. 1949), s. 10 ff., om olika typer av undersökningar.

tiska reformfråga som föranleder undersökningens uppläggande. Det kan gälla en tämligen bestämt avgränsad kriminalitetsföreteelse, såsom rattfylleri, brott mot skattelagstiftningen eller tillgrepp av motorfordon.⁶⁾ Man kan också taga till utgångspunkt viss reaktionsform, vars lämplighet är ställd under debatt, t. ex. de korta frihetsstraffen, och undersöka en grupp personer som dömts till sådan brottspåföljd, särskilt med tanke på behandlingsutfallet eller, annorlunda uttryckt, recidivriskerna hos detta klientel. Man kan också vända sin uppmärksamhet mot viss åldersgrupp för att söka vinna ökad klarhet i de behandlingsproblem och resocialiseringsmöjligheter, som äro för denna grupp specifika. Särskilt intresse tilldraga sig här av kända skäl de yngsta lagöverträdarna.

Huru man än väljer sitt forskningsobjekt, kan klientelundersökningen genomföras med *större eller mindre intensitet*, allteftersom man eftersträvar mera definitiva resultat eller en mera orienterande och preliminär kännedom rörande klientelet till ledning för de mera omedelbara reformerna och kriminalpolitiska övervägandena.

Ej sällan ha undersökningar av sist berörda, huvudsakligen *deskriptiva* natur, en viktig praktisk uppgift att fylla, ett faktum, som ej alltid tillräckligt observerats. Det förhåller sig nämligen så, att man ofta saknar t. o. m. elementära uppgifter av grundläggande betydelse för de kriminalpolitiska övervägandena rörande den ena eller andra kriminella populationen, trots mängden av officiellt redovisade statistiska data och anhopningen av aktmaterial rörande de enskilda lagöverträdarna. Ett par exempel få åskådliggöra vad jag åsyftar.

Under det pågående svenska lagstiftningsarbetet hade det exempelvis varit av värde om man kunnat bygga på en t. o. m. ytlig kartläggning av klientelet sammansättning innan man fattar ståndpunkt till frågan om det principiella förbudet att döma lagöverträdare i åldersgruppen 18—20 år till kortare tids fängelsestraff än 3 år.⁷⁾ Det kan tänkas att ett betydande antal av dessa unga begått förseelser av sådan natur, att en långsiktig kriminalvårdande behandling (i frihet eller på anstalt) här varken är nödvändig eller önskvärd men en påföljd av frihetsberövande natur dock synes oundgänglig av generalpreventiva eller andra skäl. Ett par andra exempel må anföras. Det allvarliga och betydelsefulla spörsmålet om omedelbara åtgärder för att möta den påtagliga tendensen till en förskjutning av kriminalitetsproblemets tyngdpunkt till de yngsta åldersgrupperna (under 18 år) kan ej med framgång bemästras utan vidgade kunskaper om utvecklingen av brottsligheten bland de yngsta, både kvantitativt och kvalitativt. Det kräves

⁶⁾ Det bör observeras, att det allenast utgör en arbetshypotes, när man betecknar exempelvis motorfordonstillgreppen som en bestämt avgränsad kriminell företeelse: en undersökning kan komma att utvisa, att gränserna mot annan egendomsbrottslighet äro flytande, både reellt och med hänsyn till gärningsmannatypen.

⁷⁾ Förslag till skyddslag (Statens offentliga utredningar 1956: 55) 2 kap. 6 §.

också att man kartlägger recidivismen inom denna och närmast följande åldersgrupp med särskild hänsyn till utfallet av de olika slags brottspåföljder och behandlingsformer som hittills praktiserats. En dylik redovisning, om än ytlig, kan föranleda, att värdet av institutionell vård eller vissa former därav, resp. riskerna av en alltför lax praxis från barnvårdsorganens sida i samband med beviljandet av åttelseftergift, tages under förnyad prövning. Ej alltid ha erforderliga fakta i dessa skilda hänseenden varit tillgängliga för de lagstiftande eller vårdplanerande myndigheterna. Det föreligger då en allvarlig risk för att reformerna byggas huvudsakligen på programmatiska teser och rena hypoteser om lämpligheten av den ena eller andra åtgärden. Visst material till belysning av dessa frågor har emellertid nyligen framlagts.⁸⁾

Det är emellertid givet att kriminalpolitiken på lång sikt ställer helt andra krav på klientelundersökningar än dem som kunna uppfyllas enbart genom deskriptiva utredningar. Som en huvuduppgift för dylika undersökningar framstår en mera djupgående eller intensiv forskning rörande beskaffenheten hos det valda klientelet, varvid såväl individuella egenskaper som sociala faktorer i vidaste bemärkelse — inklusive verkställda eller pågående samhällsinsriktningen mot den brottslige — klarläggas och undersöks i avseende å deras eventuella korrelation med behandlingsutfall (recidivrisk) hos den studerade gruppen eller hos den totala kriminella populationen, tillhörande motsvarande brottslingskategori. Undersökningar med denna målsättning kunna betecknas som *prognostiska*. De tilldraga sig i våra dagar det största intresset såväl inom den nordiska kriminologien som i främmande länders vetenskap.⁹⁾ Detta är vid närmare eftertanke helt naturligt. Det rör sig ju här om problemställningar av central betydelse för den praktiska kriminalpolitiken, särskilt om undersökningarna taga syfte på ungdomskriminaliteten och dess första yttringar. Skulle det lyckas kriminologerna att på denna väg skapa ett *prognosinstrument* med vars hjälp de unga redan vid början av sin kriminella karriär, kanske t. o. m. dessförinnan, kunna bedömas och sorteras efter den recidivrisk de löpa, har en rationell grund lagts för en radikal reform av „ungdomsstraffrätten“, särskilt om samtidigt de olika praktiserade behandlingsformernas inverkan på de skilda individerna kan mätas med hänsyn till både positiva och negativa moment.¹⁰⁾

Det förhåller sig emellertid så, att prognosforskningar ställa stora krav på de arbetande kriminologerna, som här ha att brottas med

⁸⁾ Se sålunda *Torsten Eriksson*, Det yngsta fångvårdsklientelet (Statens offentliga utredningar 1952: 5), *dens. m. fl.*, Återfall i brott bland unga lagöverträdare (Bil. till Statens offentliga utredningar 1956: 55), samt *Blomberg*, Ungdomsvårdsskolornas klientel (Bil. till Statens offentliga utredningar 1954: 5), s. 85 ff.

⁹⁾ Jfr. *Agge* a. a. s. 86 ff. samt där åberopade forskningar.

¹⁰⁾ Angående en planerad, djupgående undersökning i Sverige rörande ungdomsbrottsklientelet, se *Holmberg* i NTFK 1956 s. 272 f.

metodfrågor, vilkas riktiga besvarande kan vara av avgörande betydelse för resultatens tillförlitlighet och praktiska användbarhet. De betydande kostnader som dessa klientelundersökningar draga med sig och de organisatoriska och andra praktiska svårigheter som oundvikligen komma att möta, verka också hämmande på den vetenskapliga forskningen, särskilt i länder som de nordiska, där de materiella och personella resurserna f. n. äro otillräckliga eller helt obefintliga. Man bör å andra sidan understryka, att även prognosundersökningar i mindre skala och med hänsyn till endast ett begränsat antal variabler hos undersökningspersonerna kunna ge resultat, som i varje fall öka det empiriska underlaget för en rationellare kriminalpolitik i stort och en säkrare bedömning av det enskilda fallet i praktiken, än som är möjligt enbart på grundval av rena „common-sense-omdömen“ av äldre typ.

Som jag nyss antydde bör man vid prognostiska klientelundersökningar ägna uppmärksamhet åt den s. k. *behandlingsfaktorn* och dess betydelse för recidivriskerna hos de undersökta personerna. Ett av de största problemen för den praktiskt inriktade kriminologien utgör just denna faktor och möjligheterna att „renodla“ densamma med avseende å dess betydelse för den brottsliga individens fortsatta karriär. Olika metoder ha prövats eller debatterats. En av de utvägar som här synas öppna sig leder över *behandlingsexperiment* i större eller mindre skala. Skulle det vara möjligt att komplettera de vanliga praktiserade metoderna — grundundersökningar kombinerade med efterundersökningar (follow-up-studies) — med sådana experiment som bestå däri, att valet av brottspåföljd och kriminalvårdande behandling sker huvudsakligen eller i väsentlig mån för att möjliggöra en jämförelse ifråga om det fortsatta beteendet hos brottsliga individer med till synes likartade egenskaper och förutsättningar, torde intressanta och praktiskt betydelsefulla forskningsresultat helt visst kunna uppnås. Den kända kriminologiska klientelundersökning med experimentellt inslag som nyligen genomförts av danska experter bekräftar detta antagande.¹¹⁾ Det skall emellertid icke fördöljas, att de avsevärda kostnaderna för ett behandlingsexperiment av mera vittgående slag verka avskräckande. Härtill komma de juridiska och principiella betänkligheter, som kunna framföras mot tanken att genomföra eventuellt nödvändiga ändringar i gällande lag för att på ett antal lagöverträdare utprova en ny typ av brottspåföljd eller organisation för kriminalvården i skilda hänseenden. Måhända lägger också det rättsstatliga kravet på likhet inför lagen vissa hinder i vägen åtminstone för mera radikala experiment. De nu anförda synpunkterna anfördes från många håll mot ett förslag om ett svenskt behandlingsexperiment, som planerats i syfte att utprova effektivare former för kriminalvård i frihet än de hittills sanktionerade, ett förslag som också tills vidare avförts från dagordningen.¹²⁾

¹¹⁾ *Berntsen-Christiansen*, Mandlige arresthusfanger i Københavns fængsler (Kbhvn. 1955).

¹²⁾ Jfr. *Holmberg* i NTFK 1955 s. 284.

III.

Vid uppläggnings- och genomförandet av klientelundersökningar av det ena eller andra slaget, uppkomma en mångfald vetenskapsteoretiska och praktiska problem, vilka det gäller för den praktiska kriminologen att söka bemästra efter hand som de möta. Särskilt betydelsefullt är det naturligtvis att den eller de hypoteser, utifrån vilka kriminologen nästan undantagslöst arbetar och måste arbeta, så långt möjligt underbyggts med forskningens hittills uppnådda resultat, i den mån dessa kunna anses reliabla och prövade från olika utgångspunkter. Hypoteserna måste också ställas så, att den planerade undersökningen rimligtvis kan förväntas verifiera eller falsifiera desamma eller åtminstone verksamt bidra till en ökad sannolikhet för det ena eller andra alternativet.

I fråga om undersökningsmetodiken vid klientelundersökningar är denna ytterst skiftande från uppgift till uppgift och olika metodproblemen tilldraga sig större eller mindre intresse alltefter undersökningens typ. Vid *fältstudier* rörande ett antal individer, som dömas för brott eller ombändertagas för viss behandling, spela frågorna om intervju-teknik och testkonstruktion en framträdande roll, medan man vid undersökningar med s. k. *aktuariemetod* framför allt ställes inför spörsmål om primärmaterialets tillförlitlighet, eventuella felkällor i det samma samt rent organisatoriska svårigheter, t. ex. vid inskaffandet av uppgifter om undersökningspersonernas levnadslöpp vid efterundersökningar. Metodfrågorna lämna sig sålunda knappast för en mera generell diskussion utan böra penetreras för varje konkret klientelundersökning eller undersökningstyp för sig. Likväl synes det vara av visst värde att i korthet peka på några få grundläggande spörsmål som ofta möta, huru olika undersökningarna än kunna vara planerade och bedrivna.¹³⁾

icke utan skäl har det stundom framhållits i litteraturen, att den största faran och de mest påtagliga felsluten i den kriminologiska forskningens historia äro att hänföra till förhastade eller obefogade generaliseringar av rön som gjorts vid studiet av ett visst urval, mer eller mindre begränsat, av brottsliga individer. Ett dylikt studium lämnar i själva verket icke empirisk kunskap om andra människor än de undersökta individerna själva. Stundom kunna förhållandena vara så enkla, att dessa individer utgöra hela den kriminella population som man vill undersöka. Är detta ej fallet, utan arbetar man med ett urval av individer göra sig de nyss antydda svårigheterna påmint. Kriminologien kan likväl ej fylla sina kriminalpolitiska uppgifter, om man nöjer sig med den primära kunskap som vunnits genom studiet av de enskilda individerna i den undersökta gruppen.

Skall man emellertid kunna draga slutsatser för andra individers vidkommande, måste man se till att gruppundersökningar fylla krav som av den statistiska teorien uppställts för den s. k. stickprovsmetodens användning inom sociologien och andra typer av beteendeveten-

¹³⁾ Intressanta synpunkter ha nyligen framlagts av *Rose*, *Five hundred Borstal boys* (Oxford 1954), s. 167 ff.

skaper. Det faller utom min uppgift och kompetens att söka redovisa denna metod ens i dess huvuddrag. Här skall endast betonas att de många vita fläckarna på brottslighetens kartbild ställer kriminologien inför många besvärliga och ännu måhända olösliga svårigheter, när det gäller den grundläggande förutsättningen för en korrekt stickprovsundersökning, nämligen en betryggande *representativitet* hos den grupp av individer som utväljas till undersökning. Särskilt bör man observera behovet av en tillräckligt stor klientelgrupp för att tillåta tillförlitliga beräkningar av eventuella korrelationer mellan recidiv resp. icke-recidiv och sådana undersökta variabler, som kunna få betydelse för kriminalpolitiska överväganden beträffande brottspåföljder och behandlingsmetoder.

Moderna kriminologiska undersökningar lägga alltmer ökad vikt vid bruket av *kontrollgrupper* som ett viktigt medel att motverka farorna av alltför bestämda slutsatser av de resultat som uppnåts beträffande den primära undersökningsgruppen. Intressanta, ehuru ej alltid lätt bemästrade, kombinationer kunna tänkas genom valet av en eller flera kontrollgrupper, hämtade från en med huvudgruppen likartad eller mot densamma kontrasterande kriminell populatioin. Särskilda problemen uppstå, om man vill välja en normalgrupp från en laglydig och socialt anpassad kategori av medborgare eller från ett tvärsnitt genom normalpopulationen. Vilka metoder som här föredragas måste naturligtvis bli beroende av den konkreta forskningsuppgiften och dess allmänna uppläggning samt de praktiska möjligheter som föreligga att finna en representativ kontrollgrupp.

Bland övriga metodfrågor, som böra uppmärksammas vid en diskussion om klientelundersökningar, må här ytterligare omnämnas två spörsmål. Det ena avser det stundom välbelänkta förfarandet med s. k. *provundersökningar*, vilka ha till syfte att ge hållpunkter för bestämmandet av de variabler som kunna antagas korrelera med recidivrisk, behandlingsmöjligheter eller andra förhållanden, som man vill söka fastställa genom klientelundersökningen, att utprova testmetoder som leda till relevanta upplysningar om individerna etc. Provggruppen kan dessutom i efterhand tjäna som kontrollgrupp för huvudundersökningens resultat.

Ett sista spörsmål som bereder svårigheter vid alla prognostiska undersökningar och efterundersökningar av ett brottsligt eller eljest missanpassat klientel utgör själva principerna för en social attityds be-tecknande som en *äteranpassning* eller ett *misslyckande* för individen. Visserligen kan man anlägga rent formal-juridiska kriterier och arbeta med ett straffrättsligt recidivbegrepp av mera generellt eller speciellt snitt, men den bild man därmed erhåller av den undersöktes utveckling och faktiska sociala anpassning efter eller under ett samhälls-ingripande blir alltför onyanserad för att tillåta en realistisk bedömning av de brottsgenetiska och terapeutiska frågeställningar som man ytterst avser att komma närmare in på livet genom klientelundersökningar av skilda slag.¹³⁾

Ivar Agge.

¹³⁾ Jfr. Rose a. a. s. 18 ff.